

58.— Η κεντρική γραμμή ολόκληρης της φιλοσοφικής μεθόδου τού Ντ. περιλαμβάνεται σ' αυτή τη φράση: Η φιλοσοφία τού Ντ. είναι μαθηματική ή συλλογιστική. Ξεκινά από ορισμένες βασικές αρχές κι απ' αυτές συνάγει αλήθειες ολοένα συνθετότερες και ειδικότερες. Κι επειδή, για να προχωρήσει κανείς, πρέπει να ξεκινήσει από τα πιο απλά, και τέτοιες είναι οι μαθηματικές σχέσεις—οι λόγοι—για τούτο και η φιλοσοφία—με την πλατύτερη σημασία τού όρου—πρέπει ν' αρχίζει από τα μαθηματικά.

59.— Στον καιρό τού Ντ. ξεχώριζαν τα καθαρά μαθηματικά (αριθμητική, γεωμετρία, άλγεβρα) από τα μικτά μαθηματικά (αστρονομία, μηχανική, μουσική, οπτική). Μια από τις καινοτομίες τού Ντ. είναι πως ενώνει τις επιστήμες με αφετηρία τη βασική ιδέα που τις συγκροτεί, ενώ η Σχολαστική φιλοσοφία τις ξεχώριζε ως τότε κατά τα αντικείμενα της μελέτης τής καθεμιάς.

60.— Ως τέτοια υποκείμενα—εδώ θα ήταν καταλληλότερος ο όρος αντικείμενα—πήρε ο Ντ. τις γραμμές, που έγιναν έτσι οι αισθητές—οι ορατές—παραστάσεις τών αφηρημένων αναλογιών.

61.— Ο Ντ. εξηγεί εδώ τη βασική ιδέα τής Αναλυτικής Γεωμετρίας, της οποίας θεωρείται ο επινοητής. Πρόδρομός του στη σύλληψη της βασικής ιδέας τής Αναλ. Γεωμετρίας, μπορεί να θεωρηθεί Nicolas Oresme, που πέθανε επίσκοπος του Lisieux στα 1382. Ο ίδιος είναι κι από τους πρώτους που χρησιμοποίησαν την « ομιλουμένη », δηλ. τα γαλλικά στη συγγραφή επιστημονικών έργων. Εξάλλου κι ο σύγχρονος του Ντ. Γάλλος μαθηματικός Pierre de Fermat, (1601-1661) έκανε στον τομέα αυτόν σχεδόν την ίδια επινόηση.

62.— Η σειρά που καθορίζει ο δεύτερος κανόνας τής μεθόδου επιβάλλει ν' αρχίζει κανένας από τα πιο απλά και να προχωρεί στα δυσκολότερα, τόσο μέσα στην κάθε επιστήμη χωριστά, όσο και από τη μιαν επιστήμη στην άλλη. Για τούτο κι ο Ντ. ο ίδιος αρχίζει από τα μαθηματικά για να περάσει κατόπι στη φυσική.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

63.— Εδώ ο όρος *maxime* δεν σημαίνει αξίωμα, παρά έχει τη σημασία που είχε και στη Σχολαστική φιλοσοφία, σημαίνει δηλαδή έναν κανόνα ηθικής, κανόνα συμπεριφοράς. Ο Ντ. ασχολήθηκε κυρίως με τη θεωρία—της Μεταφυσικής από ανάγκη, και της Φυσικής, επειδή είχαν το

κύριο ενδιαφέρον τής ζωής του — συνάμα όμως, σε όλη του τη ζωή και προπάντων στην τελευταία της περίοδο τον απασχόλησε και η Ηθική. Την εξαρτούσε από τις μελέτες τής Φυσικής, λέγοντας πως το πιο σίγουρο μέσο για να μάθουμε πώς πρέπει να ζούμε είναι να μάθουμε πρώτα τι είμαστε, τι είναι ο κόσμος μέσα στον οποίο ζούμε, και ποιός είναι ο δημιουργός τού Σύμπαντος. Και πρόσθετε πως η γνώση του της Φυσικής τού είχε χρησιμέψει πολύ για να καθορίσει τις βάσεις τής Ηθικής του.

Στις παραγράφους που ακολουθούν ο Ντ. εκθέτει την προσωρινή Ηθική του. Η οριστική, που επρόκειτο ν' αποτελέσει ένα από τα επιστεγάσματα του συστήματός του, μαζί με την Ιατρική και τη Μηχανική, δεν συμπληρώθηκε ποτέ. Αλλά ο Ντ. ανέπτυξε λεπτομερέστερα την Ηθική του στην αλληλογραφία του με την Πριγκήπισσα Ελισσάβητ τού Παλατινάτου (1618-1680), θυγατέρα τού Φρεδερίκου Ε', που αφού έμεινε ένα χρόνο περίπου Βασιλιάς της Βοημίας, είχε εκθρονιστεί και καταφύγει στην Ολλανδία. Η αλληλογραφία αυτή περιλαμβάνεται στις πλήρεις εκδόσεις τών Απάντων του Ντεκάρτ.

64. — Όταν στο Deventer ο διαμαρτυρόμενος θεολόγος Revius τον παρότρυνε να γίνει κι αυτός διαμαρτυρόμενος, ο Ντ. αποκρίθηκε: « Έχω τη θρησκεία τού Βασιλιά μου ». Και καθώς ο Revius επέμενε, ο Ντ. τον ξεφορτώθηκε οριστικά λέγοντας: « Έχω τη θρησκεία τής παραμάννας μου! » Η απάντηση αυτή διαφωτίζει αποκαλυπτικά τη στάση τού Ντ. απέναντι στη θρησκεία, όταν σκεφτούμε πως ο Ντ. δεν έδειχνε καμιά διάθεση να παραδεχτεί ασυζήτητα κανενός απολύτως τη γνώμη σε θέματα σχετικά με τη φιλοσοφία ή την επιστήμη.

65. — Το ταξίματα αναφέρεται σε κείνους που αφιέρωναν τον εαυτό τους στην Εκκλησία — μοναχούς ή ιερείς. Και φυσικά η δικαιολογία που ο Ντ. δίνει στα ταξίματα αυτά, τα οποία θεωρεί απλώς χρήσιμα «για να γιατρεύουν την αστάθεια των αδύναμων χαρακτήρων», αποτελεί μian από τις σπάνιες περιπτώσεις που ο φιλόσοφός μας μοιάζει να ξεσκεπάζει τη βαθύτερα κρυμμένη γνώμη του για τα εκκλησιαστικά πράγματα. Κι οι αντίπαλοί του δεν έχασαν την ευκαιρία να του το χτυπήσουν. Όλη του τη ζωή ο Ντ. προσπάθησε — χωρίς να το καταφέρει τελικά — ν' αποφύγει κάθε προστριβή με την Εκκλησία, για ν' αποφύγει περιπέτειες καταστρεπτικές για την πνευματική του γαλήνη, την οποία θεωρούσε απαραίτητη για τη φιλοσοφική κι επιστημονική εργασία του. (Βλ. και σημ. 64 και 109).

66. — Πρόκειται για τη γνωστή σκέψη τής στωϊκής φιλοσοφίας: Όταν δεν επιθυμώ τίποτα που να μην μπορώ να το αποκτήσω, είναι φυσικό πως

μπορώ ν' αποκτήσω το κάθετί που επιθυμώ. Όταν θέλω τα εξωτερικά γεγονότα να συμβαίνουν όπως συμβαίνουν, είναι φυσικό πως συμβαίνουν ακριβώς όπως τα θέλω. Βλ. Επιτητήτου *Εγχειρίδιο*, 8: « Μη γυρεύεις τα πράγματα να γίνονται όπως τα θέλεις, παρά θέλε τὰ πράγματα όπως γίνονται και θα ευτυχήσεις ».

67.— Πρόκειται για τους στωϊκούς. Όλο αυτό το κομμάτι—καθώς άλλωστε και, σε μεγάλο βαθμό, όλη η Ηθική τού Ντ.—είναι εμπνευσμένο από τη στωϊκή φιλοσοφία.

68.—Για τα ταξίδια τού Ντ. ακριβείς πληροφορίες δεν υπάρχουν. Είναι γνωστό πως μεταξύ τού 1620 και του 1628, ταξίδεψε σε διάφορες επαρχίες τής Γαλλίας, στην Ιταλία και την Ολλανδία, κι έμεινε πολύ λίγο και στο Παρίσι. Στο σύνολο, πριν εγκατασταθεί μόνιμα στην Ολλανδία, ο Ντ. είχε περιοδέσει από το Παρίσι στην Ολλανδία—πρώτη διαμονή—στη Βαυαρία, στη Σουαβία και την Ουγγαρία. Γύρισε στη Γαλλία μέσον Ολλανδίας και Φλάντρας, έμεινε στην Ιταλία δυό-τρία χρόνια και ξαναγύρισε στη Γαλλία στα 1628.

69.—(1620-1628). Ο Ντ. είταν τότε μεταξύ είκοσι-τεσσάρων και τριαντατριών ετών.

70.—Ο Ντ. έχει υπόψη του τον Πύρρωνα και προπάντων τον συμπατριώτη του Montaigne, τον ένδοξο συγγραφέα τών *Essais* (Δοκιμίων), που είταν λίγο προγενέστερός του (1533 - 1592).

71.—Δηλαδή ν' αποκτήσει απόλυτη βεβαιότητα, παραμερίζοντας τις γνώσεις που στηρίζονται στις αισθήσεις, που μας ξεγελούν και που προκαλούν κατόπι μοιραία την κατάρρευση των φιλοσοφικών συστημάτων που θεμελιώνονται πάνω σ' αυτές κι ενθαρρύνουν έτσι τον σκεπτικισμό. Η απόλυτη βεβαιότητα υπάρχει μονάχα στις γνώσεις που απορρέουν από την « καθαρή και διακριτή » σκέψη.

72.—Η αμφιβολία τού Ντ. δεν συνίσταται στο να ταλαντεύεται ανάμεσα στο ναι και το όχι—την άρνηση και την κατάφαση. Τη στάση αυτή, που η σκεπτική φιλοσοφία τη θεωρεί φυσική κι επομένως οριστική στάση τού ανθρώπου μπρός στα άλυτα προβλήματα του Σύμπαντος, ο Ντ. την καταδικάζει σαν καταστρεπτική αρρώστεια, από την οποία επιχειρεί ακριβώς να γιατρέψει τον άνθρωπο. Χρησιμοποιώντας στο ξεκίνημα τα επιχειρήματα των σκεπτικών, ενεργεί με σκοπό ακριβώς αντίθετο από τον δικό τους: να φτάσει στη βεβαιότητα της αλήθειας.

73.— Προβλήματα φυσικής.

74.— Στον τόμο αυτόν, που είχε για εισαγωγή τον *Λόγο περί της Μεθόδου*, ο Ντ. είχε περιλάβει τρεις πραγματείες: τη *Διοπτρική*, τα *Μετέωρα* και τη *Γεωμετρία*.

75.— Δηλαδή τη Σχολαστική φιλοσοφία.

76.— Ο Ντ. σκέπτεται κυρίως τον Βάκωνα, του οποίου το *Νέο Όργανο* — *Novum Organum* — (1620), αποτελεί σταθμό στην αναγέννηση της φιλοσοφικής έρευνας, και πιθανότατα επίσης τον Ramus - Pierre de la Ramée, (1515 - 1572) που έκανε σοβαρή προσπάθεια ν' ανακαινίσει τη Λογική.

77.— *J'ai le coeur assez bon* δεν σημαίνει εδώ «έχω αρκετά καλή καρδιά», αλλά έχω αρκετή περηφάνεια, αρκετό ηθικό αισθητήριο.

78.— Πρόκειται για τον πόλεμο που απέβλεπε στην απελευθέρωση, από την ισπανική κυριαρχία, των επτά Ενωμένων Επαρχιών — *Provinces-Unies* — των Κάτω Χωρών. Ο πόλεμος αυτός βάσταξε, με μίαν ανακωχή δώδεκα χρόνων, από το 1572 ως το 1648, οπότεν και έληξε με την ήττα τών Ισπανών.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

79.— Λέγοντας «τόσο μεταφυσικοί», ο Ντ. εννοεί κυρίως «τόσο αφηρημένοι» κι έχει υπόψη του συγκεκριμένα τους *Μεταφυσικούς Στοχασμούς* του, των οποίων δίνει παρακάτω μια περίληψη, και που είχαν μεν διατυπωθεί αρχικά από τον Ντ. στα 1628 - 29 χωρίς να δημοσιευτούν, αλλά ξαναγράφηκαν μετά τον «*Λόγο περί της Μεθόδου*» και δημοσιεύτηκαν μονάχα στα 1641.

80.— Πρόκειται για τον δεύτερο κανόνα προσωρινής Ηθικής που αναφέρεται στην αρχή τού Τρίτου Μέρους (Βλ. § 31).

81.— Ο Ντ. δανείζεται εδώ από τους Σκεπτικούς φιλοσόφους επιχειρήματα που αποδείχνουν την ελαττωματικότητα των γνώσεων που αποκτούμε με τις αισθήσεις και τονίζουν την αξία τών καθαρά νοητικών γνώσεων, όπως είναι λ.χ. η γνώση που έχουμε πως υπάρχουμε σαν σκεπτόμενη ουσία.

82.— Το «*Σκέπτομαι, άρα υπάρχω*», που είναι το γνωστότερο, και για πολλούς το μόνο γνωστό απ' όλο το έργο τού Ντ.—μαζί με τον *Κολυμβητή* του—έχει κι αυτό την προϊστορία του. Ήδη ο Άγιος Αυγουστίνος

(354-430), στο *De libero arbitrio* του, καταπολεμώντας τις απεριόριστες αμφιβολίες τών Σκεπτικών, είχε γράψει: «Για τούτο θα σε ρωτήσω πρώτα, για να κάνουμε αρχή από τα οφθαλμοφανέστερα, αν εσύ ο ίδιος υπάρχεις. Κι ανίσως φοβάσαι μήπως γελαστείς σ' αυτό το ερώτημα, θα σε ρωτήσω: ανίσως δεν υπήρχες, θα μπορούσες τάχα να γελαστείς διόλου;» Στα 1554, ο Ισπανός Gomez Pereira έγραψε: «Ξέρω πως κάτι ξέρω, κι όποιος ξέρει υπάρχει. Άρα εγώ υπάρχω». Όσο για το «Σκέπτομαι, άρα...», μολονότι δίνει την εντύπωση συλλογισμού, ο Ντ. δεν θεωρεί πως το ότι υπάρχει βγαίνει από τη σκέψη του σαν πόρισμα συλλογισμού. Είναι γεγονός πως από τη διατύπωση του «Σκέπτομαι, άρα...» παρασύρθηκαν σε πλάνη πολλοί, μεταξύ τών οποίων και ο κ. Θ. Βορέας (*Λογική*, § 79) νομίζοντας πως πρόκειται για συλλογισμό. Συλλογισμός δεν υπάρχει εδώ, βραχυλογικός ή άλλος. Αν το «Σκέπτομαι, άρα...» ήταν συλλογισμός, θα έπρεπε ο Ντ. ν' ανατρέξει σε μια μείζονα πρόταση: «Όποιος σκέπτεται υπάρχει» που ν' αποτελεί μια προγενέστερη αποδειγμένη αλήθεια. Αυτό δεν χρειάζεται εδώ. Ο Ντ. και ο καθένας μας μαζί του διαπιστώνει μονομιάς, με την άμεση εποπτεία, με την ενόραση, και πως σκέπτεται και πως υπάρχει. Εξάλλου, στην περίπτωση αυτή, είναι η αμφιβολία που δίνει τη βεβαιότητα, γιατί κι η απλή διατύπωση της αμφιβολίας μήπως το αξίωμα «Σκέπτομαι, άρα υπάρχω» δεν είναι σωστό, αποδειχνει την αλήθεια του. Από τη στιγμή που αμφιβάλω, σκέπτομαι, κι από τη στιγμή που σκέπτομαι υπάρχω. Θα ήταν αντιφατικό να υποθέσουμε πως κάτι που σκέπτεται είναι ανύπαρκτο, τη στιγμή ακριβώς που σκέπτεται. Όσο περισσότερους λόγους βρίσκει το πνεύμα για ν' αμφιβάλλει για την ύπαρξή του, τόσο περισσότερο αποδειχνει πως υπάρχει: «Αμφιβάλω—άρα ή μάλλον ίσον υπάρχω».

83.— Αυτή είναι η πρώτη αρχή, γιατί είναι η πρώτη αλήθεια που διαπιστώνουμε χωρίς να έχουμε ανάγκη να εξακριβώσουμε προκαταβολικά καμιάν άλλη, ενώ απεναντίας όλες οι άλλες αλήθειες την προϋποθέτουν. Εξάλλου, η αλήθεια αυτή είναι ολοφάνερη κι αυτονόητη, δεν αποτελεί κανέναν συλλογισμό—είναι μια διαισθητική διαπίστωση. (Βλ. και σημ. 82).

84.— Ουσία που σκέπτεται. (Βλ. σημ. 6). Αυτής τής ουσίας ποικίλες εκδηλώσεις είναι όλες οι ιδέες τού ανθρώπου. Ας σημειωθεί εδώ πως στον Ντ. ο όρος «ιδέα» έχει ακόμη σημασία πολύ ευρύτερη από τη σημερινή, γιατί περιλαμβάνει όχι μονάχα τις καθαυτό ιδέες, αλλά και τις οποιοσδήποτε ψυχικές παραστάσεις και εντυπώσεις που προέρχονται από τις αισθήσεις.

85.— Είναι η πρώτη διαπίστωση που κάνει ο Ντ. για τη διάκριση της

ψυχής από το σώμα. Σ' αυτήν θα προσθέσει αργότερα τη διάκριση του ιδιαίτερου χαρακτηριστικού τής ψυχής, που είναι η σκέψη, από το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τού σώματος, της ύλης, που είναι η έκταση.

86.— Εδώ, στη σειρά τών συλλογισμών τού Ντ., προβάλλει η αντίρρηση πως η σαφήνεια κι η ευκρίνεια των ιδεών μας μπορεί να μην αποδείχνουν διόλου την αλήθεια των ιδεών μας, μια που ενδέχεται αυτή η σαφήνεια κι η ευκρίνεια να μην είναι παρά απάτη σκαρωμένη από κάποιο πονηρό πνεύμα που θέλει να μας ξεγελάσει. Για να παραμερίσει την αμφιβολία που γεννά αυτή η αντίρρηση, ο Ντ. καταπιάνεται αμέσως ν' αποδείξει πως υπάρχει Θεός. Ο Θεός, που είναι όλος τελειότητα κι αγαθότητα, αποκλείει κατά τον Ντ. την πιθανότητα να μας ξεγελά κανένα πονηρό πνεύμα. Εδώ ο Ντ., συνδέοντας στην ιδέα τού τέλειου όντος και το στοιχείο τής άπειρης αγαθότητας, της πατρικότητας, μιλεί περισσότερο σαν πιστός χριστιανός, παρά σαν καθαρός φιλόσοφος. (Βλ. και σημ. 105)

87.— Το ότι έχουμε την «ιδέα» τής ατέλειάς μας αποδείχνει και πως έχουμε την «ιδέα» τής τελειότητας. Κι επειδή διαπιστώνουμε τη δική μας ατέλεια, η ιδέα τής τελειότητας δεν μπορεί να γεννήθηκε από την ατέλειά μας, αλλά πρέπει να μας έχει δοθεί από κάποιο ον που είναι τέλειο, δηλ. τον Θεό. Έτσι, η ιδέα τής τελειότητας που έχουμε μέσα μας αποτελεί την πρώτη απόδειξη για την ύπαρξη του Θεού.

88.— Σκέψεις είναι εδώ συνώνυμο με ιδέες. (Βλ. και σημ. 84).

89.— Κατά τον Ντ. «η αλήθεια συνίσταται στο υπαρκτό και το ψέμα στο ανύπαρκτο». Ότι υπάρχει έχει μια αιτία, η αλήθεια μιας ιδέας έχει μια αιτία, το ψέμα μιας ιδέας δεν έχει.

90.— Το απόλυτα τέλειο δεν μπορεί να βγει από το μη τέλειο, γιατί το αποτέλεσμα που ξεπερνά το αίτιο θα ήταν χωρίς αίτιο κατά το υπερβάλλον του.

91.— Ο Ντ. χρησιμοποιεί τον ίδιο συλλογισμό που χρησιμοποίησαν κι οι Σχολαστικοί φιλόσοφοι για ν' αποδείξουν την ύπαρξη του Θεού, δηλαδή αποδείχνει την ύπαρξη του αιτίου από τα αποτελέσματά του. Αντί όμως να πάρει ως αποτέλεσμα τον εξωτερικό κόσμο, το Σύμπαν, ο Ντ. παίρνει για αφετηρία και αποτέλεσμα τον εσωτερικό του κόσμο, τη σκέψη του, και συνάγει την ύπαρξη του Θεού από την ιδέα τού τέλειου που έχει μέσα του.

92.— Της Σχολαστικής φιλοσοφίας, που είχαν η καθιερωμένη στα σχολεία και τα πανεπιστήμια.

93.—Ο όρος ιδέες—*idées*—σημαίνει κι εδώ παραστάσεις.

94.—Κυριολεκτικότερα θα έπρεπε να ειπωθεί: οι παραστάσεις του βρίσκονταν αληθινά μέσα στη διάνοια, μέσα στη συνείδησή μου.

95.—Διάνοιες—*intelligences*—κατά την ορολογία της Σχολαστικής φιλοσοφίας, σημαίνει εδώ τους αγγέλους.

96.—Άλλες φύσεις—*autres natures*—σημαίνει εδώ τους ανθρώπους, που είναι ψυχές, ενωμένες με σώματα.

97.—Ο Ντ., που απέδειξε ως εδώ την ύπαρξη της σκέψης, την ανεξαρτησία της από το σώμα, και την ύπαρξη του Θεού, συνεχίζει την έρευνα του περιεχομένου της σκέψης του, εξετάζοντας την «ιδέα» της γεωμετρικής έκτασης.

98.—Ο Ντ. μελετώντας την «ιδέα» της γεωμετρικής έκτασης υιοθετεί ένα πρόσθετο επιχείρημα για την ύπαρξη του Θεού. Μεταξύ της ιδέας ενός τριγώνου λ.χ. και της ιδέας τού Θεού υπάρχει μια βασική διαφορά. Μπορεί κανείς ν' αποκτήσει την ιδέα ενός τριγώνου χωρίς αυτό ν' αποτελεί απόδειξη πως το τρίγωνο υπάρχει πραγματικά, ενώ δεν μπορεί να έχει την ιδέα τού Θεού χωρίς να υπάρχει Θεός. Είναι το παλιό «οντολογικό επιχείρημα» που από την ύπαρξη της ιδέας τού Θεού συνάγει την ύπαρξη του Θεού.

99.—Το επιχείρημα στηρίζεται στην αρχή της ταυτότητας: μια ιδέα ταυτίζεται με τον εαυτό της, δηλαδή μπορούμε να βεβαιώσουμε για μια ιδέα όλα τα συστατικά της. Για το τρίγωνο μπορούμε να βεβαιώσουμε πως έχει τρεις γωνίες και τρεις πλευρές, γιατί αυτά τα ιδιαίτερα γνωρίσματα περιέχονται μέσα στην ιδέα τού τριγώνου. Έτσι, ο Ντ. αποδείχνει πως το γνώρισμα ύπαρξη είναι από τα συστατικά της ιδέας τού Θεού ή ενός όντος απόλυτα τέλειου. Επαναλαμβάνει δηλαδή, καθώς αναφέραμε ήδη, το οντολογικό επιχείρημα του ιταλού Αγίου Ανσέλμου, (1033-1109) αρχιεπισκόπου της Κανταβρυγίας, ενός από τους ιδρυτές της Σχολαστικής φιλοσοφίας.

100.—Είναι το παλιό αξίωμα «οὐδέν ἐν τῇ νοήσει ὄπερ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει».

101.—Ο Ντ. παραδέχεται με τον Πλάτωνα και τον Άγιο Αυγουστίνο πως υπάρχουν στον άνθρωπο έμφυτες ιδέες, όπως η ιδέα τού Θεού, της ψυχής, κλπ.

102.—Όπως το μάτι δεν μπορεί να συλλάβει τη μυρωδιά ή τον ήχο, που είναι τα αντικείμενα άλλων αισθήσεων, της όσφρησης και της ακοής,

έτσι κι η φαντασία δεν μπορεί να συλλάβει την ιδέα τού Θεού, που ο άνθρωπος μπορεί να την αντιληφθεί μονάχα με τη νόηση. Για τον Ντ. φαντασία είναι η ικανότητα να διανοείται κανείς αισθησιακές παραστάσεις, νόηση η ικανότητα να διανοείται καθαρές ιδέες.

103.— Η θική βεβαιότητα είναι εκείνη που φτάνει για τις ανάγκες τής πρακτικής ζωής. Ο Ντ. εξήγησε ο ίδιος την έννοια αυτού του όρου (*Αρχές Φιλοσοφίας IV § 205*): «... Διάκρίνω εδώ δύο ειδών βεβαιότητες. Η πρώτη ονομάζεται ηθική, δηλαδή όση είναι αρκετή για να ρυθμίσουμε τα ήθη μας, ή όση είναι η βεβαιότητα που έχουμε για τα πράγματα για τα οποία δεν συνηθίζουμε να έχουμε αμφιβολίες, ενόσω πρόκειται για τη συμπεριφορά μας στη ζωή, μολονότι ξέρουμε πως αν μιλήσουμε απόλυτα θα μπορούσαν ίσως να είναι και ψεύτικα. Έτσι, κι αν ακόμη δεν πήγαμε στη Ρώμη, δεν αμφιβάλουμε διόλου πως πρόκειται για μια πόλη που βρίσκεται στην Ιταλία, μολονότι θα ήταν δυνατόν να μας είχαν γελάσει όλοι όσοι μας έδωσαν αυτή την πληροφορία».

104.— Το δεύτερο είδος βεβαιότητας είναι η μεταφυσική βεβαιότητα: όταν «πιστεύουμε πως το πράγμα που κρίνουμε δεν είναι διόλου δυνατόν να είναι διαφορετικό απ' ό,τι το κρίνουμε» εξετάζοντάς το απόλυτα, από την άποψη της καθαρής γνώσης. Στο ίδιο έργο, IV § 206, (Βλ. σημ. 103), ο Ντ. εξηγεί σε ποιές περιπτώσεις «έχουμε βεβαιότητα περισσότερο από ηθική», δηλαδή μεταφυσική.

105.— Όπως είναι διατυπωμένη εδώ, η επιχειρηματολογία τού Ντ. μοιάζει να καταλήγει σε φαύλο κύκλο. Πραγματικά, ο Ντ. αποδείχνει την ύπαρξη του Θεού με το ότι έχουμε την «καθαρή και διακριτή» ιδέα πως υπάρχει Θεός. Ύστερα όμως υποστηρίζει πως οι καθαρές και διακριτές ιδέες αποτελούν απόδειξη της αλήθειας επειδή υπάρχει Θεός. Δηλαδή ο Ντ. υποστηρίζει διαδοχικά πρώτα πως η καθαρή και διακριτή ιδέα αποτελεί εγγύηση για την ύπαρξη του Θεού και κατόπι πως η ύπαρξη του Θεού αποτελεί εγγύηση πως η καθαρή και διακριτή ιδέα είναι αληθινή. Αυτό είναι που οι επικριτές τού Ντεκάρτ ονόμασαν «Καρτεσιανό κύκλο». Ωστόσο, ο κύκλος είναι φαινομενικός. Θα ήταν δύσκολο να παραδεχτεί κανείς πως ο Δάσκαλος του ορθολογισμού θα έπεφτε σε τόσο φανερό λάθος συλλογισμού.

Και πρώτα, δεν είναι αλήθεια πως κατά τόν Ντ. όλες οι «καθαρές και διακριτές ιδέες» που αποτελούν αναμφισβήτητες προφανείς, έχουν ανάγκη από την εγγύηση του Θεού για να είμαστε βέβαιοι για την αλήθειά τους. Έτσι, η βεβαιότητα που έχω για την ύπαρξή μου, βεβαιότητα που προκύπτει από το: «Σκέπτομαι, άρα υπάρχω» παρουσιάζει απόλυτη

αυτάρκεια: Δεν χρειάζεται καμιάν επιβεβαίωση απ' αλλού. Το ίδιο και για την ιδέα που έχω μέσα μου για την ύπαρξη του Θεού, ο οποίος είναι το τέλειο και το άπειρο. Η ιδέα τής τελειότητας ενέχει την απόλυτη βεβαιότητα και της ύπαρξης — τελειότητα δίχως ύπαρξη θα ήταν ακατανόητη. Επομένως δεν χρειάζεται η εγγύηση της ύπαρξης τού Θεού για να είμαι βέβαιος για την αλήθεια τής ιδέας που έχω μέσα μου για την ύπαρξή του. — Αφίνοντας όμως αυτές τις απόψεις, την ίδια αυτάρκεια παρουσιάζουν κι οι μαθηματικές βεβαιότητες. Ως εδώ δεν έχω ανάγκη από την εγγύηση που αποτελεί για τις προφανείς ιδέες μου η ύπαρξη του τέλειου όντος, του Θεού. Μ' άλλα λόγια, ενόσω μια προφανής ιδέα είναι άμεσα παρούσα στη σκέψη μου, κι είναι συνεπώς άμεσα παρόντα και τα στοιχεία που δίνουν στην ιδέα αυτή τη σφραγίδα τής προφάνειας, δεν έχω ανάγκη από την εγγύηση του Θεού. Αλλά αυτό δεν συμβαίνει πάντα. Συχνά μάς τυχαίνει, η σκέψη μας ν' αναφέρεται σε μιαν ιδέα για την οποία, χωρίς να έχουμε, αμέσως παρόντα τα στοιχεία τής προφάνειάς της, έχουμε την εντύπωση πως είναι προφανής — δηλαδή αυτονόητα αληθινή — επειδή αυτό μας το βεβαιώνει η μνήμη μας. Αλλά, η ανάμνηση μιας προφάνειας δεν αποτελεί απαραίτητα προφάνεια, γιατί οι αναμνήσεις αυτού τού είδους μπορεί να είναι απατηλές. Εδώ ακριβώς μας χρειάζεται η εγγύηση του Θεού. Βέβαια, η ύπαρξη του Θεού δεν μας εξασφαλίζει την ακρίβεια όλων μας των αναμνήσεων, αλλά μας εγγυάται πως δεν μπορεί να υπάρξει η συστηματική πρόθεση κανενός πονηρού πνεύματος να κάνει απατηλές όλες τις ιδέες μας. Απ' αυτό απορρέει πως τα λάθη μας είναι συμπτωματικά, δηλαδή αποφεύξιμα, κι επομένως η ανάμνηση μιας προφάνειας μπορεί πολύ καλά να είναι εξίσου αληθινή όσο κι η παρούσα προφάνεια. — Αυτή είναι, αναγκαστικά απλουστευμένη, η σειρά τών συλλογισμών τού Ντεκάρτ, όπως βγαίνουν από τους *Μεταφυσικούς Στοχασμούς* του, που είναι μεταγενέστεροι από τον *Λόγο* του, αλλά προπάντων από τις απαντήσεις που έδωσε στις πέντε σειρές αντιρρήσεων που του αντιτάχθηκαν από διάφορους θεολόγους — καθολικούς και διαμαρτυρομένους — και φιλοσόφους λίγο-πολύ υλιστές σαν τον Hobbes (Τρίτη σειρά αντιρρήσεων) ή τον Gassendi (Πέμπτη σειρά αντιρρήσεων).

106. — Το επιχείρημα δεν είναι ακαταμάχητο, μια που δεν αποκλείεται να κάνει κανένας επιστημονικές αποκαλύψεις και στον ύπνο του. Ο Ντ., στη λατινική έκδοση του «*Περί της Μεθόδου*» που είναι μεταγενέστερη, τροποποίησε τη φράση, αντικαθιστώντας το «*αλάνθαστα*» με το «*μάλλον*».